

OD LJUBLJANSKE »VZAJEMNOSTI« DO RAZPUSTA »VZAJEMNOSTI« ZA
KRAJNSKO

Janko Liška*

UDK 374.73:331(497.12) »1909/1914«

Janko Liška, Senior Research Worker, 61000 Ljubljana, Yu: FROM THE LJUBLJANA ASSOCIATION "VZAJEMNOST" ("SOLIDARITY") TO THE DISSOLUTION OF "VZAJEMNOST" FOR UPPER CARNIOLA

The third general assembly of the Ljubljana workers' educational association "Vzajemnost" on March 24, 1912, was, at the same time, the foundation assembly of "Vzajemnost" for Upper Carniola which, already in that autumn, numbered over 1300 members in 16 branches. In the spring of the following year the association was dissolved due to a lecture given by Ivan Cankar in which the writer advocated a federative Yugoslav republic. The "Vzajemnost" associations were very active and contributed to the awakening of class consciousness and to the cultural level of the workers.

Na prvem rednem občnem zboru ljubljanske »Vzajemnosti« 20. marca 1910 je tajnik Štefan Dražil poročal, da so se dotlej ustanovili trije četrtini odseki: viško-gliniški, trnovsko-krakovski in šentjakobski, število članov pa je naraslo od 59 na 282. To je ocenil za uspeh zaradi nezaupanja v društvo v vrstah lastne stranke in glede na kratko dobo delovanja, toda za skromen dosežek spričo števila organiziranih delavcev v Ljubljani in v okolici. Zato je občni zbor sklenil ustanavljati društvene odseke in pridobivati člane vse dotlej, dokler društvo ne doseže »tiste moči, da bo lahko brez gmotne skrbi izpolnjevalo svoje izobraževalne naloge v korist delavstva ter postalo »središče« vseh ljubljanskih in okoliških delavcev in somišljenikov.¹

Kmalu po občnem zboru se je ustanovil odsek za občino Spodnja Šiška, ki je štel takoj 60 članov in pokazal že spočetka živahno dejavnost.²

Za občino Moste se je ustanovil odsek na občnem zboru 9. aprila 1910 ob navzočnosti predsednika društva Kocmurja³ in končno za kolodvorski okraj vzhodno od Dunajske, zdaj Titove ceste, ter zahodno od nje. Za predsednika

* Janko Liška, višji strokovni sodelavec v pokoju, Ljubljana, Pod topoli 29

¹ Rdeči prapor 26. marca 1910, str. 3.

² Rdeči prapor 31. marca, str. 3, ter 4. junija 1910, str. 2 (Vestnik »Vzajemnosti«).

³ Rdeči prapor 9. aprila 1910, str. 2.

vzhodnega odseka so izvolili veterana socialističnega gibanja na Slovenskem Josipa Petriča, za predsednika zahodnega odseka pa Ivana Tokana, ki je bil spočetka med nasprotniki »Vzajemnosti.«⁴

Z omenjenimi odseki oziroma z njihovimi »upravnimi odbori« si je socialistično gibanje v Ljubljani in v njenih takratnih predmestjih postavilo organizacijsko mrežo. Prvič se je preizkusila s prodajo majskih znakov s slovenskim besedilom⁵ in »majskega spisa« 1910.⁶

Skromne knjižice, ki so izhajale za 1. maj, so bile namreč poleg delavskih koledarčkov ter listov Rdeči prapor in Naprej takrat skoro edino čtivo, ki ga je socialno demokratična stranka lahko nudila svojim pristašem in delavcem sploh. V njih so sodelovali poleg urednikov skoro vsi takratni napredni slovensko pisoi izobraženci, ki jim je bilo mar delavstva. Tako Etbin Kristan, Ivan Cankar, Cvetko Golar, Zofka Kveder, Albin Prepeluh, Vekoslav Špindler, Alojzija Štebi, dr. Henrik Tuma, Oton Župančič in še drugi. S prevodi so bili zastopani predvsem Maksim Gorki, Petöfi, L. N. Tolstoj, češki pesnik J. S. Machar in belgijski, francosko pisoi pesnik Emil Verhaeren. Od Cankarjevih del so v majskih spisih objavljena npr. »O domovina, ti si kakor zdravje!« (1908), »Predmestje« (1908), »Lepa naša domovina« (1909), od Župančičevih pesmi »Prebujenje« (1908) in »Kovaška« (1910).

Pobudniki »Vzajemnosti« so dali pobudo tudi za gradnjo delavskega doma v Ljubljani. 11. decembra 1910 je konferenca socialističnih zaupnikov izvolila pripravljalni odbor za ustanovitev zadruga Delavski dom. Čeprav so bili v odbor izvoljeni Kocmur, Bartl in drugi, ki so se vnelali za zgraditev organizacijskega, izobraževalnega in kulturnega ognjišča ljubljanskega delavstva, v treh letih do izbruha svetovne vojne v takratnih tesnih razmerah niso uspeli.⁷

Proti koncu januarja 1911 je na dobro obiskanih sestankih »Vzajemnosti« v ljubljanski okolici pristopilo precej novih članov. Na teh sestankih je poročal Anton Kristan. Tako je dal svoj blagoslov organizaciji, katere glavni nasprotnik je bil še lep čas po ustanovitvi. Zdaj je govoril, da je bojazen, da bo »Vzajemnost« škodila drugim socialističnim organizacijam, neutemeljena.⁸ Gibčen, kakor je bil, je očitno ocenil, da bo zanj bolje zajadrati s tokom.

⁴ Rdeči prapor 31. maja 1910. str. 3 (Vestnik »Vzajemnosti«).

⁵ Rdeči prapor 9. aprila 1910, str. 3.

⁶ »Majski spisi« so izhajali v slovenščini od 1893 dalje. Prinašali so poučne članke o preteklosti in sodobnosti delavskega gibanja ter spodbudne leposlovne prispevke. Prvi »majski spis« *Slovenski delavci in delavke!* je izšel na Dunaju v prevodu Roka Drogenika; na Dunaju je bil natisnjen tudi »majski spis« za 1895. leto *Zakaj praznujemo delavci 1. maj?* (v založbi Delavca, v prevodu M. T.); *Majski spis za leto 1898* je izdala tržaška krajevna organizacija JSDS, tudi snopiči *Prvi majnik 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904* so izšli v Trstu v založbi Rdečega prapora oz. tržaškega odbora JSDS, oziroma jih je »izdal« Josip Kopač, prva dva je uredil Etbin Kristan, naslednje štiri Kopač; snopič *Prvi majnik 1905* je založila revija Naši zapiski, »majski spis« 1908 Rdeči prapor, 1909 Delavska tiskovna družba, a vse tri je uredil Etbin Kristan; snopič *Prvi majnik 1910* je založil spet Rdeči prapor, uredil novinar Franc Bartl; knjižico *Slava prvemu maju!*, to je »majski spis« za l. 1914, je založila »Založba Zarje«; med vojno je izšel le snopič za 1. maj 1917 v založbi JSDS (urednika za zadnji dve brošuri se nista podpisala).

⁷ Konferenca ljubljanskih zaupnikov. Rdeči prapor 17. decembra 1910, str. 2.

⁸ »Vzajemnost«. Rdeči prapor 28. januarja 1911.

Na II. rednem občnem zboru ljubljanske »Vzajemnosti« — bil je z zamudo šele 23. julija 1911 — je Kocmur ocenil, da društvo od prejšnjega občnega zborra, »v burnih časih raznih volitev«, ki so zaposlile vse delavne sodruge, »do svojega dela niti prišlo ni, ker za izključno kulturno delo ni preostajalo pravnobnega časa«. Kljub temu pa je priredilo »mnogo sestankov, veselic in nekaj izletov« ter ustanovilo pevski, gledališki, tamburaški in knjigovodski odsek, ki so opravili svoje naloge, »kolikor je bilo v danih razmerah mogoče«.⁹

Na predlog in po utemeljitvi Janeza Kocmurja je občni zbor sprejel svoj najpomembnejši sklep: da se ljubljanska »Vzajemnost« razširi na vso Kranjsko, stari in novi odbor (»začasni odbor«) z dr. Tomšičem na čelu¹⁰ pa izpeljeta že začete akcije.

Pravila »Vzajemnosti« za Kranjsko je deželna vlada potrdila par dni pred 21. avgustom 1911,¹¹ nakar so — skladno z njimi — sledili jeseni ustanovni občni zbori podružnic povsod, kjer so odseki ljubljanske »Vzajemnosti« že delovali, pa tudi ponekod, kjer jih še ni bilo. Šentjakobska podružnica si je 7. oktobra izvolila za predsednika Janeza Kocmurja.¹²

III. rednega, hkrati ustanovnega občnega zborra »Vzajemnosti« za Kranjsko 24. marca 1912 v Ljubljani »v vrtnem salonu gostilne International na Resljevi cesti št. 22«, se je udeležilo razen »začasnega odbora« in okrog 50 gostov 31 delegatov, ki so zastopali vseh 16 ustanovljenih podružnic: kolo-dvorsko, trnovsko-krakovsko, šentjakobsko, poljansko, žensko, mladinsko, glasbeno in nemško v Ljubljani, moščansko, šišensko in viško-glinško v takratni ljubljanski okolici ter škofjeloško, novomeško, postojnsko, tržiško in zagorsko zunaj ljubljanskega okoliša. Članov so vse podružnice štejele okrog 900. Med njimi moščanska nad sto, blizu sto, pa tudi škofjeloška in novomeška.¹³

Ustanovitev »Vzajemnosti« za Štajersko in Koroško — po vzoru »Vzajemnosti« za Kranjsko — na občnem zboru v Trbovljah 25. februarja 1912¹⁴ in primorske »Vzajemnosti« s sedežem v Nabrežini¹⁵ pa je po oceni Josipa Petriča v tajniškem poročilu zbudila pričakovanje, da »bo za bodočnost ta organizacija (»Vzajemnost« v vseh kronovinah, kjer bivajo Slovenci op. J. L.) eminentno važnega pomena za duševni (beri duhovni, op. J. L.) napredek skupnega slovenskega proletariata«.¹⁶ Zato je občni zbor v Ljubljani sklenil, da stopi »Vzajemnost« za Kranjsko »v skupnost« z našima zvezama »za Štajersko in Koroško« ter za Primorsko.¹⁷

⁹ Občni zbor »Vzajemnosti« v Ljubljani. Zarja 31. julija 1911, str. 2. — Rdeči prapor je nehal izhajati 31. maja 1911, Naprej 18. junija. Namesto teh dveh listov je od 3. junija dalje izhajal prvi slovenski socialistični dnevnik Zarja. Kakor Rdeči prapor je tudi Zarja poročala redno, kot dnevnik še obsežneje, o delu »Vzajemnosti«. In sploh o kulturnem življenju (Rdeči prapor je izhajal le dvakrat tedensko).

¹⁰ Kocmur je odklonil izvolitev v glavni odbor, ker so ga k temu »prisilile« razmere; toda pri delu društva je obljubil sodelovati dalje in je tudi sodeloval.

¹¹ »Vzajemnost«. Zarja 21. avgusta 1911, str. 2.

¹² Anton Kristan, ki se je zdaj vključil v delo, je bil poročevalec za šišensko podružnico, kjer ga bomo srečevali še kasneje.

¹³ Zapisnik III. rednega oziroma ustanovnega občnega zborra Splošne delavske zveze »Vzajemnost« dne 24. marca 1912. Hrani ga ACK, Kocmurjeva zbirka.

¹⁴ Vzajemnost za Štajersko in Koroško. Zarja 5. marca 1912, str. 2—3.

¹⁵ IV. deželna konferenca na Goriškem. Zarja 13. in 14. februarja 1912.

¹⁶ Zapisnik III. rednega oziroma ustanovnega občnega zborra splošne delavske zveze »Vzajemnost« dne 24. marca 1912. Hrani ga ACK, Kocmurjeva zbirka.

¹⁷ Vir, ki ga navaja op. 13 oz. 16.

Občni zbor je sprejel več sklepov o delu in načinu delovanja zveze ter izvolil 14-člansko načelstvo in 5-člansko nadzorstvo.¹⁸ Skupna seja starega in novega odbora zveze, načelstva in nadzorstva 4. aprila 1912 pa je izvolila za predsednika Kocmurja, za tajnika Ivana Slanovca, za blagajnika Štefana Leh-pamerja, za načelnika nadzorstva Franca Krašovica.¹⁹

Že omenjena seja odbora 4. aprila je pooblastila predsednika Kocmurja, da se dogovori z »idrijskimi sodrugi« zaradi ustanovitve podružnice oziroma »fuzioniranja« ondotnih organizacij z »Vzajemnostjo«, vendar se je morala ustanovitev podružnic v Idriji, Kamniku, Sv. Petru na Krasu (zdaj Pivka) in še v par drugih krajih na Kranjskem »odložiti na ugodnejši čas«.²⁰ V Idriji so ostali pri svojih društvih, ki so živahno delovala že od konca stoletja dalje; ostala so pod vplivom Antona Kristana, ki je deloval tam v letih 1903—1908, tudi po njegovem odhodu.

Centralni odbor je bil zaradi službene zadržanosti in nerednosti nekaterih članov že nekaj časa nesklepčen; zato se je predčasno sestal (8. decembra 1912) izredni občni zbor ljubljanskega okrajnega zastopstva. Z dopolnilnimi volitvami je izvolil v osrednji odbor Alojzijo Štebi, Viktorja Zoreta, Franca Hafnerja, Josipa Petriča in Franca Demšarja. Tako je zveza dobila delovoljno in delazmožno vodstvo.²²

Od 24. marca do 8. decembra so se ustanovile podružnice na Jesenicah s vplačilnico na Koroški Beli,²³ v Kranju, pri centrali pa dramski, nogometni in veselični odsek. Število članov celotne »Vzajemnosti« za Kranjsko je v tem času naraslo za 423 na 1323. Največ jih je pristopilo k podružnicam na Jesenicah (80), v Spodnji Šiški (56), na Viču-Glincah-Rožni dolini (46), v Kranju (41), v Mostah (31), ter k mladinski podružnici (57).

Nekatere podružnice so malo in slabo delale (kolodvorska in nemška v Ljubljani, postojnska in novomeška, celo prispevka od članarine niso obračunale). Spričo večine delavnih pa je predsednik Kocmur v poročilu na občnem zboru 8. decembra z zadovoljstvom ugotovil, da je društvo vzgojilo precej »mlajših moči« in posejalo »seme socializma v krajih, ki bodo prej ali slej nudili trden temelj našim političnim, strokovnim in gospodarskim organizacijam«. Vseh podružnic in odsekov je bilo 8. decembra torej 22.²⁴

¹⁸ Na predlog šentjakobske podružnice je občni zbor sklenil, da ostane od članskega prispevka (po 30 vin. mesečno) podružnici tretjina, tretjina pripade zvezi, po 5 vinarjev pa okrajnemu zastopu in eksekutivi vseh treh. — Vir, ki ga navaja opomba 13 oz. 16.

¹⁹ Zapisnik skupne seje starega in novega odbora zveze, načelstva in nadzorstva 4. aprila 1912. Hrani ga ACK, Kocmurjeva zbirka.

²⁰ Izredni občni zbor okrajnega zastopstva »Vzajemnosti« v Ljubljani. Zarja 9. decembra 1912.

²¹ Cvetko A. Kristan: Paberki o kulturno-prosvetnem delovanju idrijskih socialističnih rudarjev pred 50 leti. Idrijski razgledi 1959, str. 53.

²² Od 24. marca so ostali v odboru razen predsednika Kocmurja, tajnika Ivana Slanovca, blagajnika Štefana Leh-pamerja še Ivan Mlinar, Cecilija Michler, Ivan in Valentin Sajovic, Ivan Hlebš in Andrej Ravnihar.

²³ Ustanovni občni zbor jeseniške podružnice je 31. marca 1912 izvolil šestčlanski odbor, sestavljen iz samih tovarniških delavcev s Štefanom Weissom kot predsednikom. Gl. dopis Splošne delavske zveze »Vzajemnost« v Ljubljani št. 1/12 z dne 6. aprila 1912 okrajnemu glavarstvu v Radovljici. Hrani ga ACK, Kocmurjeva zbirka.

²⁴ Izredni občni zbor okrajnega zastopstva »Vzajemnosti« v Ljubljani. Zarja 9. in 10. decembra 1912.

V govoru o organizaciji, taktiki in tisku je predsednik Kocmur dejal, da je pridobiti člane laže kakor jih obdržati ter vzgojiti v prepričane in dejavne socialiste, zveste organizaciji tudi takrat, kadar jim »ne more nuditi koristi«.

Za veliki proletarski boj je odločilnega pomena razredna zavest. Le »moč duha spravlja surovo fizično silo v organičen sistem, v skupno, smotrno in uspešno delo«. Doseženi uspehi socialno demokratičnih organizacij »so le trenutni«, zakaj »buržoazija ne bo dala svoje moči kar tako iz rok«. In v odločilnem trenutku ne bodo šтели vpisani člani, marveč »socialisti«. Le vojaki »v bojnih vrstah vesoljnega proletariata« bodo izbojevali pravice »teptanim in zaničevanim«.

Delo pionirjev delavskega gibanja, »preprostih delavcev«, je izhodišče za nadaljnji neogibni boj. Boriti se bo treba »s predsodki, z indiferentizmom in najprimitivnejšim egoizmom, ki so delavstvu vsi enako nevarni sovražniki«. Toda »ledina je tu, plug je pripravljen — le prijeti je treba«. Gonilna sila bo »zavest, da opravljamo dobro in pošteno delo«. Z vero v uspehe, ki »bodo naše plačilo«, je Kocmur sklenil to svoje »poročilo«, ki v letih prodora revizionističnih nazorov in prakse avstrijske socialne demokracije ne pozablja na revolucionarno sporočilo in revolucionarne obete delavskega gibanja — na njegov končni cilj.

V duhu Kocmurjevega poročila je izredni občni zbor okrajnega zastopstva »Vzajemnosti« v Ljubljani 8. decembra 1912 sprejel resolucijo, ki poudarja namen in pomen izobraževalnega dela kot poglavitne naloge »Vzajemnosti«; poziva vse delavske organizacije, da se vzajemno »moralno in gmotno« podpirajo in nastopajo složno; delavce in delavke, ki »priznavajo program Socialno demokratične delavske²⁵ stranke za svoj program«, pa opominja, da »niso dolžni postati le člani 'Vzajemnosti', ampak tudi agitatorji za idejo, ki jo zastopa«. Resolucija, ki ni bila razposlana le ljubljanskim, ampak tudi zunanjim podružnicam »Vzajemnosti« za Kranjsko, naglašá tudi pomen organiziranja delavskih žena in deklet, potrebo pridobivanja naročnikov in denarnih prispevkov za socialistični dnevnik »Zarja« (za njen »milijski sklad«) in delo v združenih organizacijah.²⁶

Zapisniki sej glavnega odbora »Vzajemnosti« za Kranjsko od izrednega občnega zbora ljubljanskega zastopstva 8. decembra 1912 do razpusta zveze 19. aprila 1913 kažejo na podobno živahno dejavnost, kakor je značilna za ves čas

²⁵ Spopolnjeno ime stranke »Jugoslovanska socialno demokratična delavska stranka« je sprejel VII. zbor JSDS (od 26. do 29. maja v Ljubljani) na predlog in po utemeljitvi poročevalca o organizaciji stranke Janeza Kocmurja, ki je med drugim dejal: »Organizacija je v splošnem precej dobro izvedena, samo na Štajerskem in Koroškem bi bilo želeti v marsikaterem oziru drugače. Organizacija 'Vzajemnosti' se je na Kranjskem obnesla v vsakem oziru. Da nismo osnovali političnih društev, je merodajen reakcionarni društveni zakon. Organizacija je neobhodno potrebna, zakaj samo tedaj se izvršujejo važni sklepi, če se zavzame zanje organizacija. Na zadnjem strankinem zboru se je naglašala potreba delitve dela. Inteligenti naj torej izobražujejo, organizirajo pa naj delavci. Socialno demokratična stranka mora ostati delavska stranka, zato sem predlagal zadevno spremembo v naslovu stranke. Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, tom V, str. 246.

²⁶ Kocmurjevo poročilo gl. v Zarji 10. decembra 1912 pod naslovom Izredni občni zbor okrajnega zastopstva »Vzajemnosti« v Ljubljani. Resolucija, sprejeta na tem občnem zboru, je objavljena v Zarji 11. decembra 1912 pod naslovom K občnemu zboru »Vzajemnosti«.

od ustavnega občnega zbora zveze dalje (od 24. marca 1912). Le s to razliko, da se je zveza posvečala manj ustanavljanju novih podružnic, bolj delovanju in utrjevanju obstoječih.

Na seji 18. decembra 1912 se je glavni odbor pomladil z novimi člani, ki so bili izvoljeni deset dni poprej. Za namestnika tajnika je izvolil Lojzko Štebijevo, prvoborko za žensko enakopravnost na Slovenskem, ki je pomenila pomembno okrepitev odbora, saj je bila delavna in idejno razgledana.

Na seji 13. januarja 1913 je predsednik ugotovil, da redni dohodki zveze kljub razveseljivemu povečanju števila članov ne zadoščajo za tekoče potrebe.

Na seji 25. januarja je predsednik Kocmur v poročilu o poslanih dopisih (pisal jih je sam) seznanil odbor s pritožbo okrajnemu glavarstvu v Kranju zoper škofjeloškega župana, ki tamošnji podružnici »Vzajemnosti« ni dovolil veselice s plesom.²⁷

Iz zapisnika 5. februarja se vidi, da se vplačilnica na Koroški Beli razide, njene člane pa prevzame jeseniška podružnica.²⁸

Vtem so potekali občni zbori podružnic ob udeležbi članov glavnega odbora. Tako je izredni občni zbor podružnice Vič-Glince-Rožna dolina naštel za preteklo poslovno obdobje 6 rednih in 7 izrednih sej podružničnega odbora, 3 veselice, dramsko predstavo, ustanovitev tamburaškega zbora in za dane razmere zadovoljivo delovanje knjižnice, ki je izposojala knjige ob nedeljah od 10. do 12. ure.²⁹

Med prizadevnejše podružnice »Vzajemnosti« se je uvrstila podružnica v Spodnji Šiški pod vodstvom Štefana Dražila. Občni zbor 15. februarja 1913 se je začel ob lepi udeležbi s komemoracijo za ustreljenim socialno demokratičnim poslancem Schuhmeierjem. Preteklo poslovno leto je 68-članska podružnica priredila »vinsko trgatve«, »Martinov večer« in »Silvestrov večer«, da si spravi nekaj sredstev za delo. Društveni odbor je imel 18 sej in težave zlasti s pevskim zborom, ker zaradi pomanjkanja denarja ni dobil prostora za vaje. Dohodkov je imela podružnica 520,64, stroškov 244,70 in za 35,50 kron inventarja (povprečna delavska mezda na dan je po omembi v Zarji 9. aprila 1913 takrat znašala 3 krone). Občni zbor se je odločil v naslednjem obdobju kmalu ustanoviti knjižnico, skrbeti s predavanji za izobraževanje članstva in drugih ter širiti krog svojega članstva.³⁰

Na podobne težave so zadevale tudi druge podružnice, pa tudi dejavnost so razvijale podobno. Ta več, ona manj, odvisno pač od delavnosti in zavzetosti njihovih vodstev. Le par podružnic skoro ni delalo.³¹

S sklepi konference odborov in nadzorstev ljubljanskih podružnic »Vzajemnosti« 1. marca 1913 (od 68 povabljenih je bilo navzočih 25) je predsednik Kocmur, ki je ocenil nazadovanje organizacije na Kranjskem »zadnji čas« delno kot posledico gospodarske krize, delno brezbriznosti sodrugov, dal pred-

²⁷ Kocmur je okrajno glavarstvo 23. januarja »vljudno« prosil »poučiti« županstvo, da »se pri svojem uradovanju nima dati voditi od političnih strasti, temveč se ravnati edinole po veljavnih zakonskih določbah«. Regentova zbirka, hrani ACK.

²⁸ Omenjene zapisnike sej glavnega odbora »Vzajemnosti« za Kranjsko z dne 18. decembra 1912 ter 13. in 25. januarja in 5. februarja 1913 hrani ACK, Kocmurjeva zbirka.

²⁹ Zarja 2. decembra 1912.

³⁰ Zarja 18. februarja 1913.

³¹ Prim. odstavek v zvezi z opombo 24.

vsem dve pobudi: pobudo za tesnejšo povezanost strokovnih organizacij z »Vzajemnostjo« in pobudo za ustanovitev agitacijskega sklada s posebnim blagajnikom, sklada, kamor bi se stekal denar od prodaje posebnih znamk, od nabiralnih pol in od rednih prostovoljnih prispevkov »bolje stoječih« sodrugov. Strokovne organizacije pa naj bi poslej postavljale izobraževalno delo v večji meri na dnevne rede svojih shodov, agitirale za pristop k »Vzajemnosti« in imenovalе v vsakem obratu po enega ali več njenih zaupnikov.³²

Do ustanovitve podružnice v Kamniku, za katéro je glavni odbor 5. februarja 1913 ugotovil, da se bo konstituirala, ko bo dovolj članov, menda ni prišlo. — Ustanovljena ni bila podružnica v Št. Petru na Krasu (zdaj Pivka), čeprav se je glavni odbor 2. aprila odločil vložiti pravila, predsednika Kocmurja pa zadolžil, da tamošnjim sodrugom ob obisku za 1. maj razloži pomen zveze. Naslednja seja glavnega odbora (9. aprila) »Vzajemnosti« je sklenila sklicati v smislu pravil deželno konferenco na binkoštno nedeljo dopoldne — toda zaradi predavanja Ivana Cankarja »Slovenci in Jugoslovani« v Ljubljani 12. aprila 1913 je bila »Vzajemnost« za Kranjsko teden kasneje razpuščena. Zato se tudi ni ustanovila po Kocmurju predlagana podružnica za dvorski okraj v Ljubljani, brezpredmeten je postal sklep o pristopu »Vzajemnosti« za Kranjsko k »Socialni matici« z dvojno pristopnino po 3 krone — le delavna in zvesta sodruga Mlinar in Lehpaemer sta lahko še prispevala svojemu društvu po 50 vinarjev globe, ker sta zamudila del seje 9. aprila, na kateri so se zadnjič zbrali požrtvovalni odborniki zveze, ki je obetala zlasti v čedalje pomembnejše žarišče razredne zavesti in kulturne dejavnosti.³³

FROM THE LJUBLJANA ASSOCIATION "VZAJEMNOST" ("SOLIDARITY") TO THE DISSOLUTION OF "VZAJEMNOST" FOR UPPER CARNIOLA

Summary

The initiative for the foundation of a workers' educational association in Ljubljana was given to Janez Kocmur in the spring of 1907 by Ivan Cankar (see "Prispevki za zgodovino delavskega gibanja" — Contributions to the History of Labour Movement, 1974, p. 51—59). However, the General Workers' Association "Vzajemnost" of Ljubljana was not founded until September 5, 1909. Some of the leaders of the Yugoslav social-democratic party with Anton Kristan at the head opposed its foundation for some time afterwards.

At the foundation assembly the Ljubljana "Vzajemnost" numbered 59 members only. On the initiative of Janez Kocmur its third general assembly on March 24, 1912, was, at the same time, the foundation assembly of "Vzajemnost" for Upper Carniola which, at its foundation, had about 900 members in 16 branches in Ljubljana, its suburbs (Moste, Šiška, Vič-Glince), and at Škofja Loka, Novo mesto, Postojna, Tržič and Zagorje ob Savi. However, "Vzajemnost" for Upper Carniola failed to draw in the workers' educational societies at Idrija, Kamnik and Sv. Peter na Krasu.

By December 8, 1912, the number of members of "Vzajemnost" for Upper Carniola increased to 1323. The rather lively educational (libraries, lectures) and ama-

³² Zapisnik o konferenci odborov in nadzorstev ljubljanskih podružnic »Vzajemnosti« in drugih sodrugov 1. marca 1913. Hrani ga ACK, Kocmurjeva zbirka.

³³ Zapisnika sej glavnega odbora »Vzajemnosti« za Kranjsko 2. in 9. aprila 1913. Hrani ju ACK, Kocmurjeva zbirka.

teur activities (singing, tambourine playing, reciting, dramatic performances), sport (football), excursions and social activities (dances, festivities with cultural programmes) were cut short in April 1913 by the dissolution of "Vzajemnost" for Upper Carniola due to Ivan Cankar's lecture "Slovenes and Yugoslavs", held under its wing in Ljubljana on March 12, as the speaker expressed himself against Austria and for a federative Yugoslav republic. The work of "Vzajemnost" for Upper Carniola was continued by "Svoboda" ("Freedom"), founded in the autumn of 1913.

The two associations united in its branches workers of both sexes, young ones in particular, and some intellectuals whose sympathies were with the workers.

In February 1912 "Vzajemnost" for Styria and Carinthia and "Vzajemnost" for the Littoral were founded (in regions where there was no "Ljudski oder", an amateur cultural society), with seats at Trbovlje and Nabrežina respectively.

The "Vzajemnost" associations spread labour publications: the journals »"Rdeči prapor" (The Red Banner) and "Zarja" (Dawn), workers' almanacs, and "Mač Essays", appearing from 1893 onwards in Slovene and bringing educational articles on labour movement at the time and in the past as well as stimulating poems and stories. In spite of the modest and narrow circumstances in which these associations worked, the dedicated efforts of the pioneers of the educational and cultural activities of workers contributed greatly to the awakening of their class consciousness and to their cultural level.